Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

SANOAT KORXONALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI ILMIY TADQIQ ETISHNING NAZARIY ASOSLARI VA ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH YO‘LLARI

Abdullaev Bahodir Tojimirzaevich
“O‘zbekiston metallurgiya kombinati” AJ boshqaruvi raisi
e-mail: bahodirabdullayev@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23118885

Annotatsiya. Mazkur maqolada sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ilmiy tadqiq etishning nazariy va uslubiy asoslari hamda ilg‘or xorijiy tajribadan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqotda iqtisodiy samaradorlik tushunchasining mazmuni, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar, ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish holati, mehnat unumdorligi, asosiy vositalardan foydalanish, moddiy resurslar sarfi, ishlab chiqarish tannarxi, foydalilik va rentabellik ko‘rsatkichlarining o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilingan. Shuningdek, rivojlangan mamlakatlarda sanoat korxonalarining samaradorligini oshirishga qaratilgan boshqaruv va ishlab chiqarish yondashuvlari o‘rganilgan. Germaniya, Yaponiya, Amerika Qo‘shma Shtatlari va Janubiy Koreya tajribasida ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish, resurslardan oqilona foydalanish, innovatsiyalarni joriy etish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, xodimlar malakasini oshirish hamda ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlarni kamaytirish samaradorlikni ta’minlashning muhim omillari sifatida namoyon bo‘lishi asoslangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun ishlab chiqarish jarayonlarini kompleks baholash, resurslardan foydalanish samaradorligini muntazam monitoring qilish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish va ilg‘or xorijiy tajribani milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: sanoat korxonasi, iqtisodiy samaradorlik, ishlab chiqarish, mehnat unumdorligi, asosiy vositalar, moddiy resurslar, tannarx, foyda, rentabellik, innovatsiya, raqamlashtirish, xorijiy tajriba, ishlab chiqarish resurslari.

Kirish

Sanoat mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy tarmoqlardan biri hisoblanadi. Sanoat korxonalarining ishlab chiqarish hajmi, mahsulot sifati, mehnat unumdorligi, resurslardan foydalanish darajasi va moliyaviy natijalari mamlakat iqtisodiy o‘sishining muhim ko‘rsatkichlarini shakllantiradi. Shu sababli sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ilmiy jihatdan tadqiq etish nafaqat alohida korxona faoliyatini baholash, balki tarmoq va hudud iqtisodiyotining rivojlanish holatini aniqlash uchun ham muhim hisoblanadi.

Iqtisodiy samaradorlik tushunchasi ishlab chiqarish jarayonida foydalanilgan resurslar bilan erishilgan natijalar o‘rtasidagi nisbatni ifodalaydi. Korxona qancha miqdorda mahsulot ishlab chiqargani yoki qancha daromad olgani o‘z-o‘zidan uning samarali faoliyat yuritayotganini anglatmaydi. Bunda ishlab chiqarish natijasiga qanday miqdordagi mehnat, kapital, xomashyo, energiya va boshqa resurslar

sarflangani ham hisobga olinishi lozim. Shu jihatdan iqtisodiy samaradorlikni baholash korxonaning mavjud imkoniyatlardan qay darajada oqilona foydalanayotganini aniqlashga xizmat qiladi [1].

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarining samaradorligini oshirish masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki raqobatning kuchayishi korxonalardan ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mahsulot sifatini oshirish, yangi mahsulotlarni o‘zlashtirish, mehnat unumdorligini oshirish va bozor talablariga tez moslashishni talab etadi. Bunday sharoitda korxona faoliyatini faqat ishlab chiqarish hajmi yoki tushum orqali baholash yetarli emas. Samaradorlikni kompleks yondashuv asosida o‘rganish zarur.

Sanoat korxonasining iqtisodiy samaradorligi ko‘plab ichki va tashqi omillarning ta’siri ostida shakllanadi. Ichki omillarga mehnat resurslaridan foydalanish, ishlab chiqarish texnologiyasi, asosiy vositalarning texnik holati, boshqaruv sifati, mahsulot tannarxi, moddiy resurslar sarfi, innovatsion faoliyat va ishlab chiqarishni tashkil etish darajasi kiradi. Tashqi omillar qatoriga esa bozor talabi, raqobat muhiti, davlat iqtisodiy siyosati, soliq va bojxona sharoitlari, kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlari, energiya va xomashyo narxlari hamda xalqaro bozor kon’yunkturasi kiradi.

Iqtisodiy samaradorlikni ilmiy tadqiq etishning muhim jihatlaridan biri uning ko‘p qirrali xususiyatga ega ekanligidir. Bir tomondan, korxona faoliyatining moliyaviy natijalari baholanadi. Ikkinchi tomondan, ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish samaradorligi o‘rganiladi. Uchinchi tomondan esa mahsulot sifati, texnologik yangilanish, innovatsion faoliyat va mehnat sharoitlari kabi omillar hisobga olinadi. Shu sababli sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini baholashda faqat bitta ko‘rsatkichga tayanish ilmiy jihatdan yetarli emas.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ilmiy tadqiq etishning nazariy asoslarini yoritish, samaradorlikni shakllantiruvchi asosiy omillarni aniqlash va ilg‘or xorijiy tajribadan foydalanish yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari iqtisodiy samaradorlik tushunchasining nazariy mazmunini ochib berish, sanoat korxonalarida samaradorlikni shakllantiruvchi omillarni tizimlashtirish, samaradorlikni baholashning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash, xorijiy mamlakatlar tajribasini o‘rganish hamda O‘zbekiston sanoat korxonalari uchun amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligi masalalari iqtisodiy fan tarixida uzoq davr mobaynida tadqiq etib kelinmoqda. Klassik iqtisodiy maktab vakillari ishlab chiqarish samaradorligini mehnat taqsimoti, kapitaldan foydalanish va ishlab chiqarish omillarining o‘zaro ta’siri bilan bog‘laganlar.

Adam Smit mehnat taqsimoti ishlab chiqarish unumdorligini oshirishning muhim manbalaridan biri ekanligini asoslab bergan. Uning fikricha, ishlab chiqarish jarayonida mehnatni ixtisoslashtirish xodimlarning mahoratini oshiradi, vaqt yo‘qotishlarini kamaytiradi va ishlab chiqarish hajmini ko‘paytirish imkonini beradi [2]. Mazkur yondashuv bugungi kunda ham sanoat korxonalarida mehnat jarayonlarini tashkil etishda o‘z ahamiyatini saqlab qolgan.

Devid Rikardo ishlab chiqarish samaradorligi va resurslardan foydalanish masalalarini iqtisodiy ustunlik hamda mehnat unumdorligi bilan bog‘lagan. Uning ilmiy qarashlarida ishlab chiqarish omillaridan oqilona foydalanish mamlakatlar va korxonalar o‘rtasidagi iqtisodiy farqlanishning muhim omili sifatida ko‘rsatiladi [3].

Keyingi davrlarda ishlab chiqarish samaradorligini miqdoriy jihatdan o‘rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar rivojlandi. Kobb va Duglas tomonidan ishlab chiqilgan ishlab chiqarish funksiyasi ishlab chiqarish hajmining mehnat va kapital kabi asosiy omillarga bog‘liqligini tahlil qilish imkonini berdi [4]. Mazkur ilmiy yondashuv keyinchalik ishlab chiqarish omillarining samaradorligini baholashga asoslangan ko‘plab tadqiqotlarning rivojlanishiga zamin yaratdi.

Robert Solou iqtisodiy o‘sishda texnologik taraqqiyotning rolini alohida ta’kidlagan. Uning tadqiqotlari ishlab chiqarish hajmining o‘sishini faqat kapital va mehnat miqdorining ko‘payishi bilan izohlab bo‘lmasligini ko‘rsatdi. Texnologik taraqqiyot va ishlab chiqarish samaradorligining ortishi uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishning muhim omili hisoblanadi [5].

Zamonaviy tadqiqotlarda iqtisodiy samaradorlik tushunchasi yanada kengayib, unga innovatsiya, raqamlashtirish, ekologik barqarorlik, inson kapitali va boshqaruv sifati kabi omillar ham kiritilmoqda. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan mahsuldorlikni o‘lchash bo‘yicha metodik yondashuvlarda ishlab chiqarish natijalarini resurslardan foydalanish bilan bog‘liq holda baholash muhimligi qayd etilgan [6].

Maykl Porter korxonaning raqobatbardoshligi va samaradorligini qiymat yaratish jarayonlari bilan bog‘laydi. Uning yondashuviga ko‘ra, korxona raqobat ustunligiga erishishi uchun ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlarida xarajatlarni nazorat qilish va iste’molchi uchun yuqori qiymat yaratish imkoniyatlarini izlash lozim [7].

Yaponiyaning ishlab chiqarishni tashkil etish tajribasi ham iqtisodiy samaradorlikni oshirish nuqtayi nazaridan katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Toyota ishlab chiqarish tizimida ortiqcha ishlab chiqarish, kutish, keraksiz tashish, ortiqcha zaxiralar va boshqa yo‘qotishlarni kamaytirishga katta e’tibor qaratiladi [8]. Ushbu yondashuv ishlab chiqarish jarayonida mavjud resurslardan samarali foydalanish va mahsulot tannarxini pasaytirishga xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda sanoat samaradorligini o‘rganishda raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish, ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv va sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’siri ham alohida o‘rganilmoqda. Raqamlashtirish ishlab chiqarish jarayonlarini real vaqt rejimida kuzatish, nosozliklarni oldindan aniqlash, resurs sarfini optimallashtirish va boshqaruv qarorlarining tezkorligini oshirish imkonini bermoqda.

Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini faqat moliyaviy natijalar asosida emas, balki mehnat, kapital, moddiy resurslar, texnologiya, innovatsiya va boshqaruv samaradorligi bilan birgalikda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ilmiy jihatdan o‘rganishda tizimli, qiyosiy, iqtisodiy-statistik va tahliliy yondashuvlardan foydalanildi. Tizimli yondashuv asosida korxona yagona iqtisodiy tizim sifatida qaralib, uning ishlab chiqarish, mehnat, moliyaviy, moddiy va texnologik jarayonlari o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilindi.

Tadqiqotning metodologik asosini iqtisodiy samaradorlikning natija va resurslar o‘rtasidagi bog‘liqlik sifatidagi nazariy talqini tashkil etadi. Bunda korxona faoliyatining yakuniy natijalari ishlab chiqarishga jalb qilingan resurslar bilan bog‘langan holda o‘rganiladi. Bunday yondashuv korxonaning faqat ko‘proq mahsulot ishlab chiqarishi emas, balki ushbu natijaga qanday xarajatlar evaziga erishganini ham aniqlash imkonini beradi.

Mehnat samaradorligini o‘rganishda xodimlar soni, mehnat unumdorligi, ish vaqtidan foydalanish, xodimlarning malakasi va mehnatni tashkil etish darajasiga e’tibor qaratiladi. Korxonaning mehnat resurslaridan samarali foydalanishi ishlab chiqarish hajmining oshishi va mahsulot tannarxining pasayishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini baholashda ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi, uskunalarning texnik holati, ularning yangilanishi va ishlab chiqarish jarayonidagi bandlik holati o‘rganiladi. Zamonaviy uskunalardan foydalanish ishlab chiqarishning texnik imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga mahsulot sifatini oshirish va ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlarni kamaytirishga yordam beradi.

Material samaradorligini o‘rganishda xomashyo, material, yoqilg‘i va energiya resurslaridan foydalanish holati tahlil qilinadi. Sanoat korxonalarida mahsulot tannarxining katta qismi moddiy xarajatlarga to‘g‘ri kelishi mumkinligi sababli ushbu resurslardan oqilona foydalanish iqtisodiy samaradorlikni belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil usulidan ham foydalanilib, sanoat korxonalarining faoliyat ko‘rsatkichlari vaqt bo‘yicha hamda turli korxonalar va mamlakatlar tajribasi bilan taqqoslanadi. Bunday yondashuv korxonaning mavjud holatini baholash bilan birga, samaradorlikni oshirish uchun foydalanish mumkin bo‘lgan ilg‘or tajribalarni aniqlash imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqotda omilli tahlil yondashuvidan foydalanish orqali iqtisodiy samaradorlikka ta’sir etuvchi omillar aniqlanadi. Bunda ishlab chiqarish hajmining o‘zgarishi, mehnat unumdorligi, asosiy vositalardan foydalanish, materiallar sarfi, energiya xarajatlari, mahsulot tannarxi, innovatsion faoliyat va boshqaruv qarorlarining natijadorligi o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligi ko‘p omilli va murakkab iqtisodiy hodisa ekanligini ko‘rsatadi. Samaradorlikning shakllanishi bir vaqtning o‘zida bir nechta ishlab chiqarish omillarining o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladi. Shu sababli korxona samaradorligini baholashda alohida ko‘rsatkichlardan foydalanish bilan cheklanib qolmasdan, ularning umumiy tizimidagi o‘zgarishlarni ham hisobga olish lozim.

Sanoat korxonalarida samaradorlikning asosiy manbalaridan biri mehnat unumdorligini oshirish hisoblanadi. Mehnat unumdorligining o‘sishi bir xil miqdordagi mehnat resurslari yordamida ko‘proq mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi. Bunga xodimlarning malakasini oshirish, mehnat jarayonlarini takomillashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ish joylarini oqilona tashkil etish orqali erishish mumkin.

Mehnat unumdorligi bilan bir qatorda asosiy vositalardan foydalanish samaradorligi ham korxona natijalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ishlab chiqarish uskunalarining eskirishi, tez-tez nosozliklarning yuzaga kelishi va ishlab chiqarish quvvatlaridan to‘liq foydalanilmasligi korxona xarajatlarining oshishiga olib keladi. Shu sababli asosiy vositalarni muntazam yangilash va texnik xizmat ko‘rsatish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim yo‘nalishi hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari moddiy resurslardan foydalanish samaradorligi ham sanoat korxonalari uchun alohida ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Xomashyo va materiallarning ortiqcha sarflanishi mahsulot tannarxining oshishiga olib keladi. Resurslarni tejovchi texnologiyalarni joriy etish,

chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash imkoniyatlaridan foydalanish korxonaning xarajatlarini qisqartirish imkonini beradi.

Energiya samaradorligi ham zamonaviy sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Energiya narxlarining o‘zgarishi ishlab chiqarish xarajatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli energiya tejamkor uskunalardan foydalanish, energiya sarfini monitoring qilish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Mahsulot tannarxini pasaytirish ham samaradorlikning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Biroq tannarxni pasaytirish mahsulot sifatining yomonlashuvi hisobiga amalga oshirilmasligi kerak. Aksincha, zamonaviy texnologiyalar, sifat nazorati va ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish orqali bir vaqtning o‘zida xarajatlarni kamaytirish va mahsulot sifatini oshirishga erishish maqsadga muvofiq.

Korxona iqtisodiy samaradorligining yana bir muhim jihati innovatsion faoliyat bilan bog‘liq. Yangi mahsulotlar yaratish, ishlab chiqarish texnologiyalarini yangilash, boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish va yangi bozorlarni egallash korxonaning uzoq muddatli samaradorligini oshiradi. Innovatsion faoliyat korxonaga faqat qisqa muddatli iqtisodiy natija emas, balki barqaror raqobat ustunligini ham ta’minlaydi.

Raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy etish ham sanoat korxonalarining samaradorligini oshirishning zamonaviy yo‘nalishlaridan biridir. Raqamli boshqaruv tizimlari yordamida ishlab chiqarish jarayonlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tezkor yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish imkoniyati kengayadi. Bu esa boshqaruv qarorlarini qabul qilish tezligini oshirish va ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlarni kamaytirishga yordam beradi.

Sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishda inson kapitalining roli ham yuqori. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etishning o‘zi yetarli emas. Ushbu texnologiyalardan samarali foydalanadigan malakali xodimlar bo‘lishi zarur. Shu sababli xodimlarni qayta tayyorlash, malakasini oshirish va yangi texnologiyalar bo‘yicha bilimlarini rivojlantirish korxonaning uzoq muddatli samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ilg‘or xorijiy tajribani o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda sanoat samaradorligini oshirishga alohida bir tadbir sifatida emas, balki uzluksiz takomillashtirish jarayoni sifatida qaraladi. Yaponiyada ishlab chiqarish jarayonlaridagi ortiqcha harakat va yo‘qotishlarni kamaytirishga katta e’tibor qaratiladi. Germaniyada texnologik intizom, yuqori malakali kadrlar, sifat nazorati va ishlab chiqarishni avtomatlashtirish muhim o‘rin tutadi. Janubiy Koreyada sanoatni modernizatsiya qilish, ilmiy-tadqiqot faoliyati va yuqori texnologiyali ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi.

Amerika Qo‘shma Shtatlari tajribasida esa innovatsiyalar, tadbirkorlik muhiti, ilmiy-tadqiqot ishlari va raqamli texnologiyalarni tijoratlashtirish sanoat samaradorligining muhim omillari sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur tajribalar sanoat korxonalarining samaradorligi faqat ishlab chiqarish jarayoniga emas, balki ilm-fan, ta’lim, moliya va boshqaruv tizimlarining o‘zaro hamkorligiga ham bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish masalasini muhokama qilishda rivojlangan mamlakatlar tajribasini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish emas, balki uni milliy iqtisodiy sharoitga moslashtirish muhimdir. Har bir mamlakatning ishlab chiqarish tuzilmasi, resurs bazasi,

mehnat bozori, texnologik imkoniyatlari va institutsional muhiti bir-biridan farq qiladi. Shu sababli xorijiy tajribaning samarali elementlarini tanlab olish va mahalliy sharoitga moslashtirish zarur.

Yaponiyaning ishlab chiqarish tajribasidan O‘zbekiston sanoat korxonalari uchun ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlarni kamaytirish, ish joylarini tartibli tashkil etish, sifatni doimiy nazorat qilish va xodimlarning takliflarini boshqaruv jarayoniga jalb etish kabi yo‘nalishlar foydali bo‘lishi mumkin [8].

Germaniya tajribasidan esa ishlab chiqarish jarayonlarini texnologik jihatdan modernizatsiya qilish, kasbiy ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi aloqalarni kuchaytirish, mahsulot sifatini xalqaro talablar asosida ta’minlash va sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatini oshirish bo‘yicha foydalanish mumkin.

Janubiy Koreya tajribasi sanoatni davlat tomonidan strategik qo‘llab-quvvatlash, ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish, eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishni kengaytirish va yuqori texnologiyali tarmoqlarni shakllantirish jihatidan muhim ahamiyatga ega. Ushbu tajriba O‘zbekiston sanoatining yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishga bosqichma-bosqich o‘tishida muhim metodik asos bo‘lishi mumkin.

O‘zbekiston sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun, avvalo, korxona faoliyatini baholash tizimini takomillashtirish zarur. Bunda ishlab chiqarish hajmi bilan bir qatorda mehnat unumdorligi, asosiy vositalardan foydalanish, materiallar sarfi, energiya samaradorligi, mahsulot tannarxi, innovatsion faoliyat va moliyaviy natijalar muntazam ravishda tahlil qilinishi lozim.

Ikkinchidan, korxonalarda samaradorlikni ichki monitoring qilish tizimini rivojlantirish muhim. Rahbariyat real ma’lumotlarga ega bo‘lmasa, mavjud muammolarni o‘z vaqtida aniqlash va zarur boshqaruv qarorlarini qabul qilish qiyinlashadi. Shu sababli ishlab chiqarish va moliyaviy ko‘rsatkichlarni muntazam kuzatib boruvchi zamonaviy axborot tizimlarini rivojlantirish zarur.

Uchinchidan, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish jarayonida faqat yangi uskunalarni sotib olish bilan cheklanib qolmaslik kerak. Yangi texnologiyaning iqtisodiy samarasi uning ishlab chiqarish jarayoniga qanchalik to‘g‘ri integratsiya qilinganiga, xodimlarning undan foydalanish malakasiga va boshqaruv tizimining moslashuvchanligiga ham bog‘liq.

To‘rtinchidan, sanoat korxonalarida resurslarni tejash siyosatini kuchaytirish lozim. Xomashyo, material, suv va energiya resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish bir vaqtning o‘zida ham iqtisodiy, ham ekologik natijalarni yaxshilaydi. Bu yondashuv xalqaro miqyosda barqaror sanoat rivojlanishining muhim sharti sifatida qaralmoqda [9].

Beshinchidan, inson kapitalini rivojlantirishga investitsiyalarni ko‘paytirish kerak. Korxonaning texnologik darajasi qanchalik yuqori bo‘lmasin, undan samarali foydalanadigan malakali mutaxassislar bo‘lmasa, kutilgan natijaga erishish qiyin. Shu sababli sanoat korxonalarida xodimlarni doimiy o‘qitish, malakasini oshirish va yangi kasbiy ko‘nikmalarini shakllantirish tizimini rivojlantirish muhim.

Oltinchidan, innovatsion faoliyatni baholash tizimini kuchaytirish zarur. Innovatsiyaning samarasi faqat yangi mahsulot soni bilan emas, balki uning korxona daromadi, xarajatlari, mehnat unumdorligi, mahsulot sifati va bozor ulushiga ta’siri orqali ham baholanishi kerak.

Sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishda davlat siyosatining ham o‘rni katta. Davlat tomonidan sanoat korxonalarini texnologik yangilash, innovatsiyalarni moliyalashtirish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish va malakali kadrlar tayyorlashni qo‘llab-quvvatlash korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, sanoat korxonalari faoliyatida ilmiy-tadqiqot tashkilotlari va oliy ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur. Ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarishga joriy etish orqali yangi texnologiyalarni yaratish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va mahsulot sifatini oshirish imkoniyatlari kengayadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish yagona ko‘rsatkich yoki bitta boshqaruv qarori bilan ta’minlanmaydi. Bu jarayon mehnat, kapital, texnologiya, innovatsiya, resurslar va boshqaruvning o‘zaro uyg‘unligini talab qiladi. Shu sababli korxonalarda samaradorlikni boshqarish tizimli va uzluksiz jarayon sifatida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa

Sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligi korxonaning mavjud resurslardan qanday darajada oqilona foydalanayotganini ifodalovchi muhim iqtisodiy ko‘rsatkichlar tizimidir. Uni ilmiy tadqiq etish korxonaning ishlab chiqarish, moliyaviy, mehnat, texnologik va innovatsion faoliyatini kompleks o‘rganishni talab qiladi.

Tadqiqot natijasida iqtisodiy samaradorlikni shakllantiruvchi asosiy omillar sifatida mehnat unumdorligi, asosiy vositalardan foydalanish, moddiy va energetik resurslarni tejash, ishlab chiqarish tannarxini boshqarish, mahsulot sifatini oshirish, innovatsiyalarni joriy etish, raqamlashtirish va inson kapitalini rivojlantirish aniqlandi.

Ilg‘or xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, sanoat korxonalarining yuqori samaradorligi ishlab chiqarish jarayonlarini doimiy takomillashtirish, resurslardan oqilona foydalanish, texnologik yangilanish, xodimlarning malakasini oshirish va innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash bilan chambarchas bog‘liq. Yaponiya tajribasidagi yo‘qotishlarni kamaytirish, Germaniya tajribasidagi texnologik intizom va kasbiy tayyorgarlik, Janubiy Koreya tajribasidagi sanoatni modernizatsiya qilish va Amerika Qo‘shma Shtatlari tajribasidagi innovatsion rivojlanish mexanizmlari O‘zbekiston sanoati uchun muhim amaliy ahamiyatga ega.

O‘zbekiston sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun korxonalar faoliyatini baholashning kompleks tizimini shakllantirish, ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish, resurslardan foydalanish ustidan doimiy monitoringni yo‘lga qo‘yish, energiya tejamkor texnologiyalarni keng joriy etish va xodimlarning kasbiy salohiyatini rivojlantirish zarur.

Shuningdek, ilg‘or xorijiy tajribani milliy iqtisodiy sharoitga moslashtirish, sanoat korxonalari va ilmiy-tadqiqot muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, innovatsion loyihalarni moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash hamda yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish sanoat samaradorligining uzoq muddatli o‘sishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish nafaqat alohida korxonaning moliyaviy natijalarini yaxshilash, balki milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini kuchaytirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, eksport salohiyatini oshirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashning muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Measuring Productivity: OECD Manual. Paris: OECD Publishing, 2001.
2. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London, 1776.

3. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. London, 1817.
4. Cobb C. W., Douglas P. H. A Theory of Production. American Economic Review. 1928. Vol. 18.
5. Solow R. M. Technical Change and the Aggregate Production Function. Review of Economics and Statistics. 1957. Vol. 39, No. 3.
6. OECD. OECD Compendium of Productivity Indicators. Paris: OECD Publishing.
7. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press, 1985.
8. Ohno T. Toyota Production System: Beyond Large-Scale Production. Portland: Productivity Press, 1988.
9. UNIDO. Industrial Development Report. Vienna: United Nations Industrial Development Organization.
10. Womack J. P., Jones D. T. Lean Thinking: Banish Waste and Create Wealth in Your Corporation. New York: Simon & Schuster, 1996.
11. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development. Cambridge: Harvard University Press, 1934.
12. Drucker P. F. Innovation and Entrepreneurship. New York: Harper & Row, 1985.
13. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
14. OECD. Productivity Growth in the Digital Age. Paris: OECD Publishing.
15. UNIDO. Industrial Development Report: Industrialization as the Engine of Shared Prosperity. Vienna: United Nations Industrial Development Organization.
16. World Bank. World Development Report: The Changing Nature of Work. Washington, D.C.: World Bank.
17. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook. Geneva: International Labour Office.
18. OECD. Science, Technology and Innovation Outlook. Paris: OECD Publishing.
19. Asian Development Bank. Asian Development Outlook. Manila: Asian Development Bank.
20. World Economic Forum. The Future of Jobs Report. Geneva: World Economic Forum.